

Лариса ГОРБОЛІС

КОДИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОВІСТІ Я. ЯСІНСЬКОГО «КУРАЇ АБО ВАРІАЦІЇ ОШИЙНИКА»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (36) 2016

УДК 821.161

Горболіс Л. Коды інтерпретації повісті Я.Ясінського «Кураї або варіації ошийника», 15 стор., бібліографічних джерел – 13, мова – українська.

Анотація. У статті запропоновано коди інтерпретації повісті сучасного українського письменника Ярослава Ясінського «Кураї або Варіації ошийника», наголошується на особливостях художнього освоєння прозаїком колажування, ритмомелодики, зчеплення асоціативних образів та ін., що забезпечують органічну єдність імпліцитного та експліцитного рівнів твору, є засобом ідентифікації героя, свідченням неперехитності й ефективності фольклорних традицій у новітньому українському письменстві. Письменник експериментує з фольклорним матеріалом (образами, мотивами, деталями, елементами казок, замовлянь, ритмомелодикою), створює авторські правила гри зі своїм текстом.

На конкретних прикладах із повісті акцентується на функції ритму, немилозвучності, ролі ретроспекцій як презентації емоційного стану героя, сполучуваності домінантних образів із іншими образами та деталями, значенні фонових знань у декодуванні глибокого сенсу твору, увиразненні ціннісних орієнтирів головного героя, генерації ідеї про духовне багатство персонажа.

Ключові слова: герой-наратор, фольклор, ритмомелодика, код інтерпретації, текст.

Новітнє українське письменство різноманітне тематично, жанрово й стильово. Попри активну зацікавленість вітчизняної науки сучасним літературним процесом, ще залишаються художні твори, що потребують ґрунтовних досліджень та багатоаспектних вимірів. До таких зразків належить і повість сучасного українського письменника Я. Ясінського «Кураї або Варіації ошийника» (1999). Вивчення окремих проблем твору у студіях Є. Барана, Л. Горболіс та ін. не є вичерпними. Тому мета статті – запропонувати коди інтерпретації твору, що дозволять увиразнити самобутній зв'язок твору з фольклором.

Формозмістову витонченість твору доцільно студіювати крізь призму триєдності «текст-контекст-підтекст» та з залученням різних кодів. Імпліцитний рівень цього твору ускладнений багаторівневими асоціативними конструкціями, комплексом недовомовленостей, переформатуванням фольклорних мотивів, образів, архетипно-знакових уключень, ритміки, гри сенсів, що помітно інтелектуалізують твір, характеризують його як складну багатопланову структуру. «Кураї» – це той текст, що, за Ю. Лотманом, ефективно виконує функцію «народження нових смислів» [7, с. 583].

Від прочитання повісті Я. Ясінського залишається враження недовомовленості й утаємниченості. Твір написаний у формі щоденника. Письменник гранично економний та відповідальний перед словом; пишучи, він ніби здійснює ритуал. Органічність тексту, підтексту й контексту дає підстави погодитися з думкою Є. Барана, висловленою в приватному листі до авторки цих рядків: «Кураї» мають свою магію».

У творі Я. Ясінського важко знайти єдиний центр-код для різноаспектного розшифрування глибокого сенсу твору, зафіксованого в образах,

деталях, мікроепізодах, настроєвості тощо. Звісно, такі неодноразово вживані у творі символічні образи-повтори, як *мати, хата, булка* – своєрідні концентри, важливі для розшифрування ідейно-змислової парадигми твору. Герой тут-і-зараз читає з дисплея пам'яті фрагменти свого минулого життя і переживання та враження від них. Це допомагає йому потрапити у вже пережите, адаптуватися до обставин та умов життя, розв'язати складні психологічні ситуації, «позичити» енергії зцілення з виповнених гармонією часу й простору. Образи дому, доньки, лелеки, калини, булки, матері тощо унаочнюють на чужині містичний зв'язок зі *своїм*, щоб герой не впустив хаос у свою душу, зміг мобілізуватися, створити тимчасово запитані стереотипи поведінки, щоб вижити на чужині. Ці образи наповнені новою символікою, що експресіонізує текст, візуалізує корпус почуттів та переживань героя. Образи-повтори – як носії глибинної інформації – в окремих мікроепізодах твору виходять на перший план і визначають не лише домінантну *тему* переживань, а й *межі* переживань героя. Межі та грані цих переживань потребують уважного й відповідального розшифрування, адже, скажімо, булка в сполучуваності з іншими образами та з огляду на відповідну настроєвість набуває додаткових значень, що пояснюється сильними емоційними переживаннями героя, під час яких «бачення світу може зазнавати суттєвих змін» [9, с. 220].

Декодуванню тексту «Кураї» суттєво сприяють і фонові знання, заґрунтовані в українську культуру, традиції, звичаї. Масштабне введення в повість переосмисленого й оригінально аплікованого фольклорного матеріалу (образів, мотивів, деталей, елементів казок, замовлянь тощо) за допомогою ефективно залучених колажу-

вання, змішування, зчеплення асоціативних рядів із нечітко означеною демаркаційною лінією, що мала б відділяти текст власне авторський від народних зразків, 1) є виявом імпліцитного самопредставлення героя: у такий спосіб він повідомляє про себе як представника нації, заглибленого у рідну культуру; 2) створює враження про текст Я. Ясінського як складну конструкцію з доволі виразним ефектом загадки.

У процесі інтерпретації тексту «Кураїв» варто не лише залучати фонові знання, а й застосовувати фонові кодування, які в повісті набувають виразної «усвідомленої значущості» [7, с. 584-585]. Скажімо, ведучи оповідь про свої мандри, оповідаючи про молодика-залицяльника та молодлицю, яка зухвало зайняла в потязі місце героя-наратора, за допомогою прийому «зчеплення» автор (без абзацу, в одному рядку) констатує: «Дві мавпи, запряжені в сани, довели мене до краю світу» [13, с. 46]. Раптова з'ява мавп у «оформленому» за допомогою потоку свідомості фрагменті має приховану логіку, що єднає видиме (молодика й молодлицю) з невидимим (мавпами). Оцінні характеристики поведінки цих людей прямо не виражені, вони приховані, але (!) показово «озвучені» образами мавп. Природа мислення головного героя зреагувала миттєво й ефективно. У фрагменті потоку свідомості зацентровано на морально-етичному аспекті побаченого (непрстойна поведінка чоловіка та жінки – наступний епізод це потвердить), що ніби програмує кінець світу. «Перемикання з однієї системи семіотичного усвідомлення тексту на іншу на якійсь внутрішній структурній межі стає... основою генерування смислу. Така побудова насамперед загострює момент гри у тексті: з позиції іншого способу кодування, тест набуває рис підвищеної умовності, відзначається його грайливий характер, іронічний, пародійний, театралізований тощо зміст» [7, с. 589]. Текст Я. Ясінського потребує ємних розшифрувань із залученням кодів із різних ділянок культури. Це стосується й наступного фрагмента повісті: «Циганові, щоб прогодувати сім'ю, треба щомісяця п'ятсот баксів. А мені треба сопілки з кореня Першого дерева, сопілки з дива світанків мого дитинства. І сопілки снів, і сопілки слів» [13, с. 47]. Антиномія «п'ятсот баксів/ сопілка з кореня Першого дерева» посутньо увиразнює ціннісні орієнтири головного героя твору й генерує ідею про духовне багатство персонажа, який спроможний відчувати свою повноцінність на чужині, вміє бути собою, не зраджувати собі у скрутних ситуаціях.

Перемикання з однієї системи цінностей на іншу у смислових іграх із текстом на основі близьких асоціацій простежується в багатьох епізодах твору. Наприклад, згадка по дорозі на чужину про хату, Великдень, паску й крашанку зчіплюється з епізодом загравання молодика до молодлиці: «Молодик нахапався молодичиних бісиків і не міг те-

пер спати. Тулився до її грудей, шептав гарні слова. І на щось надіявся» [13, с. 46].

У повісті інтертекстуальні вкраплення, що викликають певну асоціацію, «відряджають» до первинного тексту й додатково підтверджують раніше сказане, як-от: «Ріжки, ніжки залишив, дуже бабку засмутив» [13, с. 62] або 2) створюють емоційний контекст, у якому перебуває герой: «Та покотилася торбаз горба, а ти, пташко, їж просяну кашку» [13, с. 47], «Наставляй торбину, сучий си-ну, віра, віра, насиплю без міри» [13, с. 49]. Такі фрагменти, очевидно, сформовані під впливом особистих настанов письменника, а також тих культурних ландшафтів, на яких виформовувалася стилістика душі автора й героя. Тому вони сенсово й інтонаційно близькі героєві й автору.

Масштабне введення у «Кураї» переосмисленого й оригінально аплікованого фольклорного матеріалу за допомогою колажування, монтажу, зміщення/зчеплення асоціативних рядів із нечітко означеною демаркаційною лінією, що мала б відділяти текст власне авторський від народних зразків, 1) є виявом імпліцитного самовираження героя: у такий спосіб він повідомляє про себе як представника нації, заглибленого в її культуру; 2) створює враження про текст Я. Ясінського як конструкцію, що працює на відтворення емоційного стану, світу переживань, прагнень, ідеалів героя. Ефект загадки містить, на нашу думку, такий фрагмент щоденникового запису: «А я не дармую, травами густими мандрую, зозулині чобітки збираю, дідові в червоних чоботях подарую, най більше білу козу не б'є» [13, с. 51]. Дозволимо собі образи наведеного фрагмента умовно погрупувати в пари:

трави – *коза* (за лексико-семантичним принципом),

зозулині чобітки – *чоботи діда* (за асоціативним принципом),

червоні чоботи – *біла коза* (з урахуванням кольору).

Внутрішня єдність тексту забезпечується не лише наявністю в кожній групі образу, що корелюється з образом із наступної бінарної групи (наприклад, трава → зозулині чобітки; дід → коза), а й смисловою динамікою, тобто з'ява цих образів у наведеному фрагменті не випадкова – вони смислово зчеплені. Проте, не виключено, що в свідомості автора /оповідача рослина, що має назву *зозулині чобітки*, засоціювалася з червоними чоботами діда з української народної казки «Коза-дереза», який хотів жорстоко покарати тварину за неправду. Початок речення «Але я не дармую...» є ніби декларацією працьовитості, відповідальності й чесності героя твору (цими рисами, як відомо, коза з народної казки не володіла). Так фольклор є репрезентантом героя «Кураїв» і мотиватором його стійкості.

Ефект загадки у творі Я. Ясінського утримується за допомогою залучення смислової абра-

кадабри, нісенітниця, парадоксу; це, як відомо, характерні ознаки загадки [див. про це детальніше: 10]. Лінгвістичні експерименти в «Кураях» підтверджують безглуздя ситуації, в якій перебуває герой, його моральну стомленість: «Сіра «кобила» біжить, земля дрижить. День закінчився, я до волі долучився, в обитовню їду. Раптом волі буйне свято, – в чорнобривцях рідна хата, але вмить сп'яніле жало квіти й хату розметало» [13, с. 51] або «Маленьке черевате створіння танцювало переді мною; «Маю, маю...»–«А що маєш?». – Усе маю, тебе маю» [13, с. 52]. Це породжені внутрішньою нестабільністю й зовнішньою невизначеністю героя оповідача фрагменти його щоденника. Такі вербальні експерименти з тонкою натурою героя розкривають стан людини в екстремальній ситуації, допомагають через абсурдне показати трагізм душі та логіку внутрішніх переживань людини.

Фольклор стає для автора-оповідача тим резервом, що допомагає самозберегтися, адаптуватися, активізуватися й оптимізуватися у вирішальні моменти життя, вийти зі стресу й позбутися страху. Тобто через фольклор – як рідне, близьке – вдатися до досвіду, щоб створити інший досвід у вигнанні, досвід себе-збереження, розуміння й утвердження цінностей. Апелювання в щоденникових записах до фольклору – конструктивний спосіб виходу негативних емоцій. Вітальні ресурси фольклору допомагають контролювати й зберігати внутрішні структури героя; він проговорює свої негативні емоції за допомогою народної творчості. Естетична система фольклору накладається на його розуміння світу, тому вповні закономірно настрєєвість твору корелюється з емоційно-оцінною сферою фольклору. Як відомо, серед можливих спонукальних причин, що викликають інтерес до якої-небудь речі або ідеї і бажання її придбати або освоїти, Ю. Лотман виокремлює таку: «Потрібно, тому що це зрозуміле, знайоме, вписується у відомі мені уявлення і цінності» [8, с. 198], що, на думку дослідника, можна визначити як «пошуки свого». Але, дозволимо собі зауважити, Я. Ясінському і шукати не треба, бо фольклор постійно з ним, фольклор – його єство.

Апелювання письменника до фольклору природне, логічне та закономірне. Це як у випадку з мовою, на чому зауважував М. Хайдеггер: коли людина перебуває «у мові й при мові», тоді «у шляхові до неї немає потреби. Та й шлях неможливий, якщо ми вже там, куди він нас має вести» [12, с. 203]. Так і в героя-наратора Я. Ясінського: він у фольклорі і при фольклорі. Принагідно варто тут, мабуть, згадати й інший показовий приклад впливу фольклору на становлення українця, що про нього зауважила Л. Наумовська в передачі «Українські супергерої: як правильно виховати дитину» на одному з українських телеканалів: коли одного з оборонців донецького аеропорту запитали, чи виховувався він на

працях Д. Донцова, то він відповів, що його Донцовим була бабуся, яка оповідала казки. Цей приклад також пояснює природність з'яви у творі сучасного українського письменника потужного фольклорного пласту.

Письменник у повісті «Кураї» поводить з фольклором, на перший погляд, занадто вільно. Проте це хибне враження. Прозаїк відповідальний перед словом, ревно ставиться до кожного образу, а фольклор облагороджує його твір, бо Я. Ясінський – письменник зі своєю «світоглядною й естетичною ходою», зі своєю правдою й справедливістю» [1, с. 128]. Тому, заглиблюючись у твір, є всі підстави стверджувати високу результативність залучення й опрацювання фольклору, що дозволило письменникові у кінці 90-х рр. XX ст., час активних змін літературних орієнтирів, виражених у грі з текстом, колажуванні, активізації інтертекстуальності тощо, вдатися до фольклору, тобто перебувати в українській літературній традиції, продовжувати її, надаючи українському письменству нових акцентів із фольклорними домінантами, проводячи з фольклором «інтелектуальні операції» (Ю. Лотман). «Кураї» Я. Ясінського – глибоко емоційний діалог літератури з фольклором, прози з поезією, батьківщини з чужиною, героя з народом. Фольклор у «Кураях» – це 1) компонент образного мислення; 2) філософська підоснова, за допомогою якої герой пояснює обставини життя, себе в них, адаптується в чужій країні як носій і виразник усталених морально-етичних принципів; 3) код, за допомогою якого герой виформовує культуру життя й мислення; 4) переосмислення й удосконалення цінностей, що в просторі чужини стають ще вартіснішими; 5) потужний бар'єр, що утримує й зберігає свободу героя, не впускає в його душу байдужого раба (хоча тіло підкорюється, проте розум протестує, зберігає глибинний зміст індивідуальності); 6) резервна сила для розвитку героя, який вчиться витісняти негатив зі свого життя, бути з батьківщиною не на батьківщині.

Підсилює значеннєвість та функціональність фольклору в композиційно-образній організації твору форма щоденника як самоспостереження, коли письменник викладає найсуттєвіше, має можливість переглянути себе через записи, перевірити правильність реагувань на ситуації й обставини тощо. Це своєрідне себе-вивчення на чужині, умови, в яких перебуває герой, складні, вони вимагають від нього виговорюватися, фіксувати враження та переживання, щоб витримати життєві випробування, вистояти попри все. І ті репродукції вражень, що залишилися в його пам'яті чи еруптивній свідомості ще з раннього дитинства викликають «цілі ряди інших ідей» (І. Франко), не завжди логічно зв'язаних, бо герой переживає стрес і відчуває страх, але водночас перебуває і в стихії фольклору, що допомагає йому уникнути ментального саморуйнування. Лімітова-

ний локальний простір перебування героя виповнений фольклором. Щоденник для героя-оповідача Я. Ясінського – духовна потреба, екзистенційний притулок, своєрідна терапія, до якої він удається замість психолога. Магія народної творчості (слова, мелодії тощо) поширюється на текст щоденника, заспокоює героя, позаяк емоції наратора суголосні фольклорному матеріалу (або своєрідно продовжуються в ньому). Наратор – уважна до себе й свого психоздоров'я особистість, яка не дозволяє чужині зруйнувати внутрішні структури, замислюється над тим, як вийти з ситуації й жити далі. Для героя вести щоденникові записи – своєрідний церемоніал, який вимагає зосередженості, потужної роботи думки. Це чи не найефективніший спосіб передачі почуттів, вражень та переживань про еміграцію, батьківщину, дім та родину. А калейдоскопічна фрагментарність записів пояснюється мінливістю станів тривоги, неспокою за себе та родину.

Манера викладу щоденникових записів героєм-наратором Я. Ясінського тяжіє до щільно ритмізованої прози, часто з украленням поезії без означення граничних меж, як-от: «Буде картопля з маком, а то вже на моїй вулиці свято. Літо в гарбузовій спідниці вершить сіна копиці, острови забиває драпаті, дівчата цілує кирпаті. І хоч пражанки з вікон «шу-шу», і хоч я в серці трохи грішу, косу на плечі, бо вже надвечір'я малює подвір'я. Та й трава цього літа густа на Циганським горбі після грому, поцілую кохані вуста, як повернуся з Праги додому» [13, с. 55] або: «В Празі косарів уж не стачі, сонце косу тобі мантичить, лезо гостро тобі насталоє, мов коханка, волю затанцює» [13, с. 55].

Ритмізація щоденникових записів виконує психотерапевтичну й сенситивну функції, унормовує розбалансоване життя українця-заробітчанина, не дозволяє народитися в його естві в умовах чужини жорстокості. Принагідно згадаймо слова О. Забужко, яка, порівнюючи поезію і прозу кінця ХХ ст., зауважила: «...якщо в прозі автор переважно пише те, що *знає*, у поезії він фіксує те, що *чує*» (письмівка О. Забужко. – Л. Г.) [6, с. 39]. Я. Ясінський у «Кураях» органічно поєднує поезію і прозу, тобто те, що *знає* і *чує*.

Складні душевні процеси, корпус емоцій головного героя повгамовуються фольклором. Викликані життєвими обставинами переживання у свідомості героя накладаються на фольклорний матеріал зі схожою емоційною домінантою: «Поїзд від'їжджає, дівчинонька плаче» [13, с. 44]. Заявлена думка, що, за О. Потебнею, пов'язано з інтимним життям людини, з'являється у відповідних життєвих обставинах і, не виключено, продукowana саме фольклором. У переживальних структурах героя оприявлюється викликаний розлукою з батьківщиною та рідними сум. Герой намагається «сконцентрувати його, віднайти, відчутти його суть, його значення, його зв'язок з цілістю життя» [11, с. 116]. Наведений вище рядок із твору Я.

Ясінського засвідчує, як спрацьовують у мистецькій практиці письменника описані І. Франком закони асоціації ідей, як, власне, і в наступному прикладі: «Лугом іду, коня веду. Скільки наших людей світами, світами» [13, с. 45]. У цьому фрагменті твору задіяна тематично-образна асоціація. Підсвідомість, як відомо, – основне джерело продукування художніх образів, що час від часу піднімає цілі комплекси давно схованих вражень та спогадів. Щоправда, важливу роль відіграє несвідоме та свідоме. Як засвідчують «Кураї», підсвідоме, несвідоме, свідоме автора-героя заглиблене в пласти української фольклорної стихії, що погджена зі світом емоцій і переживань героя.

Варто зауважити, що викликані певними життєвими обставинами образи з фольклорних джерел у творі Я. Ясінського дещо переформатовуються, зберігаючи свою внутрішню форму. Наприклад, образ калини у творі з'являється неодноразово [див.: 13, сс. 46, 47, 50, 52, 55 та ін.] й перебуває у логічному зв'язку з білою хатою, садом, білою птахом (наприклад: «І чом би не лежати під калиною плечима до хати білої» [13, с. 47]), тобто добром і гармонією, теплими спогадами про рідних. І водночас цей образ викликає у героя сум і жаль, загострює оцінне сприйняття теперішнього, що засвідчує, наприклад, запис від 2.08. 1996 р: «Коли б я міг усе спочатку, я б гірчак не сів, а калину на причілку до сонця лелівав, матері воду носив, до церкви ходив» [13, с. 52].

Посутньо доповнюють характеристику героя «Кураїв» і залучені показові смислові елементи казок, якими автор ніби означає межі буття свого героя: «Алилуя Європі, що варить упирає в окропі та мене шарпаками годує, мов бабина дочка вередує» [13, с. 52]. Фрагменти українських народних казок, по-перше, надають мовній палітрі твору Я. Ясінського оригінальності, по-друге, руйнують дестабілізаційну силу чужини. Про експерименти з казковими героями у творах сучасних українських письменників ми вже мали нагоду говорити [див.: 3]. Образи кози, діда, баби, бабиної дочки, колобка, змія у «Кураях» не лише створюють та утримують фольклорний антураж, а є важливим первинним матеріалом, що продукує в тексті нові смисли. Деякі образи, як ми зауважували [4], у творі трансформуються, наприклад, колобок перетворюється на сонечко, Неколобка [див.: 13, с. 63].

З'ява кози у повісті Я. Ясінського також не випадкова, адже такий смисловий діалог із фольклором універсалізує твір, увиразнює авторську концепцію й ширше презентує емоційні переживання героя. Казки про тварин, як відомо, «охоплюють соціальні та побутові проблеми, моральні зауваження» [5, с. 72-73]. У народній казці про козу-дерезу конфлікт у діда з козою став домінантним. Сміслова тричленність, прийоми градації та ретардації, послідовне зображення взаємодії кози з іншими героями створює у казці певну ритмічність

оповіді, що й запам'яталося героєві «Кураїв». Це зовнішні чинники впливу казки на слухача/читача. А внутрішні пов'язані з тим, що «осмислене запам'ятовується краще, ніж неосмислене. І в першу чергу пам'ять прагне закріпити те, що має для нас життєве значення (письмівка А. Макарова. – Л. Г.)» [9, с. 221].

Героєві-наратору з дитинства запам'яталася несправедливість кози по відношенню до діда (обманювала його) і зайця (вигнала з хати). Тобто образ тварини у свідомості малого хлопця «емоціоналізувався» (А. Макаров). Під час перебування героя «Кураїв» на чужині образ кози – як носія несправедливості й нечесності – знову зринає, позаяк у ситуації, що в ній перебуває герой, йому близька етико-естетична система повчальної народної казки. Отже, смислова суть введення образу кози у творі сучасного українського письменника зберігається, щоправда, потрапляючи в інші реалії, переформатовується: фрагмент казки тепер призначається для дітей та *дорослих*, як застереження, що набуває глибокого філософського змісту.

Оригінальна авторська гра з образом кози у творі Я. Ясінського виконує важливу актуалізаційну функцію. Скажімо, коли господар висловлює незадоволення роботою найманих працівників, то в щоденнику з'являється такий запис: «...коза лютує, наче змій» [13, с. 57]. Наступний запис містить дещо зашифровану інформацію про полювання на цю тварину: «Чи ти, кізонько, їла, а може, не пила?» В сутінках між деревами кізонька мила, кізонька люба обдерла собі клуба. То шкірочку вовчик здер» [13, с. 62]. Ігровий ефект дещо ускладнює сприйняття тексту, проте не ослаблює загальної динаміки твору та корпусу переживань героя.

Далі прийом склеювання несхожих елементів увиразнює іронічно-саркастичну тональність твору, підкреслює абсурдність героєвого перебування на чужині: «На денце коза сіла, яйце знесла. А з того яйця вилупилося півгоробця, буде кожному потрішки, а мені витрішки» [13, с. 52]. Ритмічними рядками герой ніби повгамовує біль, хоча б тимчасово нейтралізує негатив, унормовує емоційні переживання, адже це внутрішньо близький нараторові матеріал.

Зовнішній та внутрішній звукові рівні «Кураїв» підкреслюють глибоку естетичну наповненість твору. Фонічна складова є одним із засобів творення образності, спрямованої на підвищення смислової вартості тексту Я. Ясінського. Консонансні співзвуччя, відповідні наголоси, довжина слів та речень, ритм, рима, повторювані слова й звукосполучення сприяють самозаглибленню героя, актуалізації тут-і-тепер гармонійного минулого, що наснажує на чужині енергетикою спротиву й саморегуляції. Ритмомелодика твору ефективно підсилюється значеннєвістю слів, адже, як мовилося, герой обережний зі словом, і додамо – з рит-

мікою, що свідчить про екологію його почуттів, думок, про «високу інтонацію духу» (Є. Нищук), про його чутливість до краси й прагнення гармонії. Отже, ритмомелодика 1) забезпечує органічну єдність імпліцитного та експліцитного рівнів «Кураїв», 2) є свідченням неперебутності ефективності фольклорних традицій у новітньому українському письменстві, 3) є засобом ідентифікації героя, 4) створює правила гри з авторським текстом.

Ритмомелодійність щоденникових записів відповідає способу думання й стану душі героя. Милозвучність у «Кураях» досягається завдяки повтору слів чи звукосполучень: «І мої ранки, зрошені світанки» [13, с. 53], «Празжанки, світанки, картопляні ранки» [13, с. 55] тощо. Часто звукова суголосність виходить на перший план, а смислово-змістова сполучуваність образів слабшає. Інколи це помічає й сам автор, як-от: «Коріння, насіння, маїння, хотіння, гоніння. Чому гоніння?» [Яс с. 45]. Звуковий повтор *-іння*, на перший погляд, відображає спокій героя, проте наведені рядки містять й ефект несподіваності й невизначеності. Герой фіксує тимчасовість свого місцеперебування. Звукове враження у творі Я. Ясінського створюють, як і в фольклорних зразках, короткі речення та слова: «Мамо, а де тота булка?» [13, с. 73], «Кози пасуться, я козеня бавлю» [13, с. 77], «Та в Одесі просо в росах» [13, с. 77], «Дзенькотіло скло, тріщали меблі, стогнали стіни» [13, с. 83] тощо.

Наявна у повісті «Кураї» й звукова немилозвучність, що посутньо увиразнює мовну тканину записів, характеризує мінливість емоційного стану героя, інформує про його ставлення до побаченого: «На масних губах ясніє блуд і бруд, бур'ян, буріє буря...» [13, с. 46]. Вимовляти *блуд і бруд, бур'ян* дещо важко, як, власне, героєві важко переживане; тобто немилозвучність свідчить про складність та драматизм ситуації. Звук *р* одзвінчує, звертає увагу на сказане, звук *б* характеризується вибуховістю. Отже, через звуки персонаж виговорує свої емоції та переживання. «Спільною ознакою для всіх слів, які мають у своєму складі звук *р*, слугує те, що вони відзначаються потенційною властивістю бути використаними з метою створення негативного емоційно-експресивного змісту, рідше – позитивного. Але в обох випадках звук *р* (і слова з цим звуком) асоціюється з динамікою, рухом, високим ступенем емоційності, напругою, кардинальним розвитком подій, змінами та ін.» [2, с. 150]. Отже, непривабливий акустичний ряд у наведеному вище фрагменті свідчить про відсутність гармонії у світі, напруженість ситуації та дискомфорт у внутрішніх структурах героя. Так через звуки оприявлюється емоційний стан персонажа, що його він не може приховати.

Як засвідчує текст «Кураїв», фольклор у житті героя-наратора виконує й охоронну функцію. Йдеться про численні фрагменти, що фоку-

сують складну систему знань, ознаки вербальних магічних формул та молитов-прохань: «Господи, дай мені терпіння...» [13, с. 51], «Я посланий Тобою на Череповище і вперше, і вдруге, і втретє...» [13, с. 53], «Чуйте, зорі, чуйте крики, ми домашні, ми не дикі» [13, с. 55], «А дайте мені крихітне спасіннячко, маленьке насіннячко, посію, вітром розвію» [13, с. 52], «Говорилося, молилося, щоб минуле не повторилося» [13, с. 53], «Ладо, Ладо, все мені тут радо» [13, с. 62], «Меле млин коріння, змелює дочиста, збережи насіння, Матінко Пречиста» [13, с. 47], «Бережи гніздо, лелеко, не блуди в світі далеко» [13, с. 46] тощо. Розшифровувати ці складні конструкції з інтертекстуальною домінантою неспросто, адже вони потребують не лише ґрунтовних знань культури, традицій, вірувань, фольклорних джерел українського народу, а й ключів до розуміння творчої лабораторії письменника, секретів його творчості. З допомогою елементів молитов-прохань, замовлянь у «Кураях» герой-наратор висловлює сподівання бути почутим і захищеним. Так він декларує віру в надприродне, від якого, на його переконання, залежить матеріальний світ, добробут, душевний спокій. До вербальних магічних формул українці, як відомо, зверталися під час хвороб, важливих родинних свят, обрядових дій тощо. Герой Я.

Ясінського звертається до цих джерел у непростий для себе час, перебуваючи за межами України, бо вірить в ефективність сакрального слова. Щільні в смисловому плані «текстові знаки» допомагають реалізувати авторський задум та зберегти героєві психологічну рівновагу, адже це – діалоги героя-українця з рідною культурою, словом, з філософією предків. Такими конструкціями Я. Ясінський наголошує, що слово має значення магічного засобу, що слово є дією, носієм мудрості, бо концентрує в собі знання предків, «пов'язує людину з глибинами буття» (І. Дзюба) і рятує на чужині.

Повість «Кураї, або Варіації ошейника» Я. Ясінського – складана й багаторівнева конструкція, до розшифрування й розуміння якої варто застосовувати різні підходи. Природне перебування письменника у фольклорі й при фольклорі сприяє ефективному експериментуванню з мотивами, деталями, образами, ритмомелодикою, що надає повісті неповторності й оригінальності, а героєві-наратору самотності. Запропоновані підходи до інтерпретації «Кураїв» не є викінченими чи єдино правильними та можливими, адже кожен наступний читач повісті може запропонувати свій код. Потребує глибшого дослідження інтертекстуальна стратегія твору.

Література

1. Баран Є. «Якого вам ще треба раю...» / Євген Баран // Перевал. – 2016. – № 1-2.
2. Беценко Т. Стилїстика сучасної української мови. Фонїка / Т. П. Беценко, І. Б. Голуб. Вид. 2, доп. – Суми : ВВП «Мрія», 2015. – 324 с.
3. Горболїс Л. Казка як сигнал тривоги за Слово у рецепції Ліни Костенко / Лариса Горболїс // Фїлологїчні трактати. – 2012. – Т. 4, № 3. – Суми: Сум ДПУ, 2012. – С. 113-119.
4. Горболїс Л. Українець у фокусї чужини в повісті Ярослава Ясїнського «Кураї або Варіації ошейника» / Лариса Горболїс // Фїлологїчні трактати. – 2015. – Т. 7. – № 1. – С. 74-83
5. Дунаєвська Л. Українська народна казка / Л. Ф. Дунаєвська. – К.: Вища школа, 1987. – 127с.
6. Забужко О. Хронїки від Фортїнбраса. Вибрана есеїстка / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2006. – 352 с.
7. Лотман Ю. Текст у тексті / Ю. Лотман // Слово. Знак. Дискурс: Антологїя світової лїтературно-критичної думки ХХ ст. / За ред.. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 2002. – С. 581-595.
8. Лотман Ю. До побудови теорії взаємодії культур (семїотичний аспект) / Юрій Лотман // Сучасна лїтературна компаративїстика: стратегії і методи. Антологїя / За заг. ред. Дмитра Наливайка. – К.: Вид. дїм «Києво-Могилянська академїя», 2009. – С. 195-210.
9. Макаров А. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: нариси з психології творчості. – К.: Рад. письменник, 1990. – 285 с.
10. Мойсїєнко А. Народна загадка в текстово-дискурсивному вимїрі / Анатолїй Мойсїєнко // Українська мова. – 2013. – № 3. – С. 39-47.
11. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко. – К.: Рад. письменник, 1969. – 191 с.
12. Хайдеггер М. Дорогою до мови / М. Хайдеггер. – Львів: Літопис, 2007. – 232 с.
13. Ясїнський Я. Кураї або Варіації ошейника / Ярослав Ясїнський // Перевал. – 1999. – № 4. – С. 43-84.

Лариса Горболїс

КОДЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПОВЕСТИ Я. ЯСИНСКОГО «КУРАИ ИЛИ ВАРИАЦИИ ОШЕЙНИКА»

Аннотация. В статье предложены коды интерпретации повести современного украинского писателя Ярослава Ясинского «Кураи или Вариации ошейника», отмечаются особенности художественного освоения прозаиком коллажирования, ритмомелодики, сцепление ассоциативных образов и др., что

обеспечивает органическое единство имплицитного и эксплицитного уровней произведения, является средством идентификации героя, свидетельством продолжительности и эффективности фольклорных традиций в новейшей украинской литературе. Писатель экспериментирует с фольклорным материалом (образами, мотивами, деталями, элементами сказок, заговоров, ритмомелодикой), создает авторские правила игры со своим текстом.

На конкретных примерах из повести акцентируется на функции ритма, неблагозвучий, роли ретроспекций как презентации эмоционального состояния героя, сочетаемости доминантных образов с другими образами и деталями, значении фоновых знаний в декодировании глубокого смысла произведения, выразительности ценностных ориентиров главного героя, генерации идеи духовного богатства персонажа.

Ключевые слова: герой-рассказчик, фольклор, ритмомелодика, код интерпретации, текст.

Larysa Horbolis

INTERPRETATION CODES OF THE NOVEL

«KURAI OR VARIATIONS OF THE COLLAR» BY Y. YASINSKYI

Summary. The article offers interpretation codes of the novel «Kurai or Variations of the Collar» by modern Ukrainian writer Yaroslav Yasinskyi, marks novelist's features of artistic mastering of collage, rhythm and melody, clutch of associative images, etc., which provides organic unity of implicit and explicit levels of the novel, is an instrument of identifying the character, evidence of the duration and effectiveness of folk traditions in modern Ukrainian literature. The writer is experimenting with folk material (images, motives, details, elements of fairy tales, invocations, rhythm melody), creates his own rules of the game with his text.

Particular examples of the novel focus on psychological function of rhythm, cacophony, the role of retrospectives as a presentation of the character's emotional state, the compatibility of the dominant images with other images and details, the meaning of background knowledge in decoding the deep meaning of the work, expression of the protagonist's value orientations, generating ideas about the character's spiritual wealth.

Key words: hero-narrator, folklore, rhythm and melody, the interpretation code, text.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2016 р.

© *Горболіс Лариса Михайлівна* – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.